

since the commitment of the crime. It shows that the methods and means of forensic olfactory examination allows for obtaining human odour traces from the items studied, with other traces on them being intact, and then use odour traces obtained in the expert laboratory to identify the parties to the crime. At the same time identification can be conducted on the seized items bearing odour traces of two or more persons, and the presence of blood on the items to be studied contributes to the preservation (conservation) of human odour traces for many years after the event of the crime. Forensic olfactory examination capabilities can be successfully applied in investigating murders, crimes against sexual inviolability and sexual freedom of a person that illustrated with relevant examples. Many years of investigation and forensic practice prove the reliability and evidentiary significance of findings provided by human odour trace examinations.

Keywords: forensic olfactory examination, human odour traces, solving and investigating crimes, identification of a person, investigation of renewed criminal cases.

УДК 343.98

Н. І. Клименко, професор кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук

НЕСУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, АБО ЕКСПЕРТИЗА СОЦІУМУ

Розглянуто поняття несудової експертизи як експертизи соціуму. Показано її відмінність від судової експертизи. Наведено окремі види несудової експертизи, проаналізовано об'єкти та методіку дослідження, реалізацію її результатів і питання підбору експертів для проведення несудової експертизи.

Ключові слова: класифікація експертиз, несудова експертиза, процесуальне законодавство, суспільний характер, екологічна експертиза, правова експертиза.

У юридичній науці існують різні класифікації експертиз¹. Деякі вітчизняні й зарубіжні вчені розділяють експертизи за суб'єктом проведення: державні (відомчі) і приватні (виконуються в недержавних установах або особами, що практикують приватно). О. В. Іванова поділяє всі експертизи за формою призначення на три види: судові експертизи, експертизи, що регламентуються відомчими нормативними актами, експертизи, не регламентовані нормативними актами².

¹ Див.: *Россинская Е. Р.* Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е. Р. Россинская. — М. : Норма, 2006. — С. 143–144; *Иванова Е. В.* Использование в уголовном процессе данных несудебных экспертиз / Е. В. Иванова [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://kraspubl.ru/content/view/115/36/>; *Шляхов А. П.* Судебная экспертиза: организация и проведение / А. Р. Шляхов. — М. : Юрид. лит., 1979. — С. 5; *Лилуашвили Т. А.* Экспертиза в советском уголовном процессе / Т. А. Лилуашвили. — Тбилиси : Мецниереба, 1967. — С. 8; *Клименко Н. І.* Судова експертологія. Курс лекцій / Н. І. Клименко. — К. : Ін Юре, 2007. — 527 с.

² Див.: *Иванова Е. В.* Указ. праця.

Особливий характер функцій, які виконуються експертом, відрізняє судово-експертну діяльність від інших видів людської діяльності, у тому числі від несудової експертизи, що виконується в цілому поза межами судочинства. Судова експертиза як галузь наукового знання складалася протягом багатьох років. Вона відрізняється від несудової тим, що порядок її призначення й виконання, а також використання отриманих при цьому результатів регламентується процесуальним законодавством¹. Деякі дослідники також переконані, що судові експертизи відрізняються від інших експертиз тим, що мають особливий статус².

Т. О. Лілуашвілі під судовою експертизою розуміє наукове дослідження, яке проводить особа, що призначена судом як експерт, з дотриманням форми, установленої процесуальним законодавством. А. В. Дулов зі співавторами стверджують, що судова експертиза використовується для досягнення всіх цілей розслідування³. Визначення судової експертизи законодавчо закріплено в ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває в провадженні органів досудового розслідування чи суду⁴.

Подібність судової експертизи з експертизами в інших сферах людської діяльності полягає в тому, що всі вони є дослідженням, заснованим на використанні спеціальних знань. Проте судові експертизи виконуються в кримінальному провадженні, цивільних, адміністративних і господарських справах, а також у виконавчому провадженні. Підстави й порядок призначення судових експертиз визначаються відповідними процесуальними кодексами України, Законом України «Про судову експертизу» та іншими нормативно-правовими актами, що встановлюють права й обов'язки осіб, котрі беруть участь у проведенні судової експертизи, їх правовідносини з іншими учасниками процесу, зміст основних процесуальних документів, які при цьому складаються, та регламентують інші питання, пов'язані з порядком залучення експерта, призначення й проведення експертизи. Крім зазначених аспектів суттєвої різниці між судовою і несудовою експертизами немає. Методичний рівень їх майже однаковий. Їм притаманні загальна структура та зміст етапів дослідження. Їх висновки, засновані на використанні спеціальних знань, є необхідними для певних суспільних відносин, однак висновки судових експертиз стають доказами в будь-якому виді судочинства.

Можна погодитися з тим, що несудова експертиза – це експертиза соціуму, як аспект розвитку несудової експертної діяльності. Така експертиза

¹ Див.: Дьяконова О. Г. Процессуальная регламентация несудебной экспертизы / О. Г. Дьяконова // Эксперт-криминалист. — 2010. — № 2. — С. 7–9; Галяшина Е. И. Законодательство о судебной экспертизе и пути его совершенствования / Е. И. Галяшина, Е. Р. Россинская // Lex Russica. — 2006. — № 6. — С. 1046.

² Див.: Клименко Н. І. Указ. праця.

³ Див.: Лілуашвілі Т. А. Указ. праця.

⁴ Див.: Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

може проводитися фахівцями в різних галузях знань: економіки, політики, релігії, культурології, психології, екології, права тощо в цілому поза межами судочинства. Її предметом є базові характеристики, співвідношення в різних суспільно-політичних системах, можливість і межі взаємодії різних видів соціуму, а також необхідні дії синхронізації цих систем.

Діяльність будь-якого експерта має суспільний (публічний) характер, що дає можливість використовувати досягнення науки й техніки як для розроблення спеціальних прийомів збирання, дослідження та оцінювання доказів, так і для наукової організації праці й управління його діяльністю.

У літературі проаналізовано думки деяких учених, які під несудовою експертизою (альтернативною, незалежною) розуміють експертизу, що проводиться в межах кримінального судочинства в недержавних експертних установах¹. Ми не можемо погодитися з такою позицією, оскільки відповідно до чинного процесуального законодавства експерти, які працюють у державних установах, і ті, що в них не працюють, мають рівні права та обов'язки й повинні нести адекватну відповідальність згідно із законом у разі невиконання (неналежного виконання) своїх обов'язків.

Уважаємо, що несудова експертиза принаймні може призначатися в межах кримінального судочинства однак тільки в тих випадках, коли вона стосується питань права, тобто її предмет інший, ніж предмет судової експертизи. Слід зауважити, що такий правовий висновок не є доказом у справі, оскільки відповідно до ст. 95 Кримінального процесуального кодексу України висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом лише якщо вони корисні для якісного розуміння доказів (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях (ст. 101 КПК). Тобто, джерелом доказів у кримінальному провадженні може бути тільки висновок експерта.

Розглянемо більш докладно деякі положення стосовно несудової експертизи, до якої належать перш за все експертизи, що проводяться поза процесом. Насамперед це державна екологічна експертиза або суспільна екологічна експертиза, де використовуються спеціальні екологічні знання. Їх проведення може мати юридично значущий характер для суспільства. У сучасній літературі з екологічного права зазначається, що, крім державної, існують ще відомча, наукова й комерційна екологічні експертизи².

Так, екологічна експертиза здійснюється у вигляді попередньої перевірки відповідності господарських рішень підприємств, їх діяльності та її результатів вимогам охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки суспільства. Метою екологічної експертизи є попередження шкідливих наслідків господарської діяльності для охорони довкілля, здоров'я людини, екологічної безпеки суспільства. Еко-

---

¹ Див.: Дьяконова О. Г. Указ. праця; Холопова Е. Н. Экологическая экспертиза: теория и практика проведения / Е. Н. Холопова, В. А. Захарова // Эксперт-криминалист. — 2010. — № 2. — С. 28–32.

² Див.: Дубовик О. Л. Экологическое право / О. Л. Дубовик. — М. : Проспект, 2009. — С. 315, 317.

логічна експертиза виконує функцію попереджуючого екологічного контролю. Експертиза є інструментом підтримки екологічного правопорядку в господарській, управлінській та іншій діяльності, забезпечення існування й охорони права кожного на сприятливе довкілля, джерелом різноманітної екологічно значущої інформації та засобом доказування під час вирішення спорів. Головні відмінності судово-екологічної експертизи від державної екологічної експертизи полягають в їх об'єктах, суб'єктах, предметі та завданнях. Суб'єктами державної екологічної експертизи виступають три особи: замовник, підрядник і користувач. Замовником є власне державна структура, наділена правом призначати таку експертизу (Міністерство природних ресурсів і екології України, його центральні органи виконавчої влади). Підрядником виступає виконавач завдання екологічної експертизи (Кабінет Міністрів України, науково-дослідний інститут або інша установа, якій доручено провести експертизу). Користувачем висновку екологічної експертизи є підприємство, організація, установа, об'єкти яких стали предметом експертного аналізування.

Теорія екологічної експертизи та її проведення перебувають ще в стадії розроблення. Її основи складають цілі, завдання, основні функції, принципи, типізація об'єктів і суб'єктів, які характеризують процедуру організації та проведення експертизи. Зазначені питання формують основи знань еколога-експерта широкого профілю.

Це також і економічні дослідження держави з таких питань, як визначення реальності й економічної обґрунтованості її фінансових показників, дослідження фінансового стану держави, аналізування динаміки прибутків і витрат держави з метою визначення в них диспропорцій, установалення негативних відхилень у розподілі й використанні державного прибутку тощо.

У політологічному ракурсі вирішуються такі питання, як проблеми цивільної компетентності, національної ідентичності, розуміння свободи в суспільстві, якість бюрократичного апарату, рівень державного управління, етнополітичні процеси, політичні традиції тощо¹.

У релігійному аспекті можна встановити, яка релігійна ситуація в цілому, проблеми міжрелігійних відношень, наявність релігійних течій, відношення релігії й держави та ін.²

Соціологічна експертиза дозволяє розкрити питання соціальної адаптації суспільства, ставлення до влади, демографічні процеси, соціальну активність нації, соціально-трудоий потенціал, суспільні цінності та ін.

Правова експертиза забезпечує вивчення спеціалістами в галузі юриспруденції особливостей правової системи держави, її подібності й відмінності з іншими моделями. Нормативно-правові дослідження соціуму важ-

¹ Див.: Подлесная Ю. Є. Гражданская компетентность в современном обществе: политологические аспекты формирования и развития : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Подлесная Юлия Евгеньевна. — М., 2006. — 184 с.

² Див.: Романова А. П. Проблема религиозного комплекса в современном теоретическом религиоведении : дис. ... докт. филос. наук : 09.00.13 / Романова Анна Петровна. — М., 2001. — 367 с.

лив в плані синхронізації правових систем. Правова експертиза нормативно-правових актів є засобом підвищення ефективності законодавства¹.

Культурологічна експертиза повинна стати частиною модернізації суспільства. Культурологія – джерело підвищення масової культури суспільства, сучасного стану традиційних культур країни, стану суспільної моралі, етики суспільства, розв'язання проблем національного характеру тощо.

До культурологічної (або мистецтвознавчої експертизи) належить і несудова експертиза захисту суспільної моралі. Її проводять співробітники Комітету захисту суспільної моралі Верховної Ради України, які мають освіту у галузі суспільствознавства та вирішують питання, чи відповідає те чи інше висловлювання особи основам суспільної моралі або нормам чинних етичних кодексів. Це відносно нова експертиза, яка проводиться всього декілька років. Її проводять також експерти Київського міського підрозділу МВС України.

Важливим питанням у несудовій експертизі є підбір експертів. Експертизу соціуму можна проводити не тільки для окремої держави, а й для окремих регіонів держави та окремих територіальних утворень, де є відповідні об'єкти дослідження й мінімальна промислова та нормативна бази. Експертів слід підбирати із провідних спеціалістів зазначених наук. Це можуть бути досвідчені спеціалісти-практики державних органів і викладачі вищих навчальних закладів відповідних спеціальностей. Важливим завданням є й методика таких досліджень, яка повинна включати формалізовані та інтуїтивні методи, а також конкретні методи «базових» досліджень (економіки, політології, релігієзнавства, культурології, психології, екології, юриспруденції). Формування такої експертизи – є завданням міждисциплінарним, воно вимагає підключення провідних спеціалістів предметних галузей наук, застосування окремих методик, створення й розроблення методології несудової експертизи, типізацію об'єктів і суб'єктів, які характеризують процедуру її організації та проведення.

Таким чином, з огляду на наведене, треба зазначити таке: судова та несудова експертизи мають загальне походження за сутністю – використання спеціальних знань це те загальне, що їх споріднює. Однак вони різняться за підставами та порядком їх проведення. Джерелом доказів у будь-якому виді судочинства може бути тільки судова експертиза.

НЕСУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА, ИЛИ ЭКСПЕРТИЗА СОЦИУМА

Клименко Н. И.

Рассмотрено понятие несудебной экспертизы как экспертизы социума. Показаны ее отличия от судебной экспертизы. Представлены отдельные виды несудебной экспертизы, проанализированы объекты и методика их исследования, реализа-

¹ Див.: Журкина Е. В. Правовая экспертиза нормативного правового акта как средство повышения эффективности законодательства : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Е. В. Журкина. — М., 2009. — С. 2.

ция ее результатов и вопросы подбора экспертов для проведения несудебной экспертизы.

Ключевые слова: классификация экспертиз, несудебная экспертиза, процессуальное законодательство, общественный характер, экологическая экспертиза, правовая экспертиза.

NON-FORENSIC EXAMINATION, OR SOCIETY EXAMINATION

Klymenko N. I.

Legal publications give different classifications of examinations. We suggest adding a non-forensic examination to that list. Non-forensic examination differs from a forensic one by the fact that its ordering and conducting, as well as the use of its findings are not regulated by procedural law and are not court evidence in any kind of proceedings. A non-forensic examination is a society examination; it has a social nature and occasionally may have judicial nature as well. It is conducted in various fields of knowledge (economics, political science, religious studies, cultural studies, psychology, ecology, law and others). The form and method level of forensic and non-forensic examinations are roughly the same. They feature similar research stages. The methodology of such studies must include formalized and intuitive methods, as well as specific methods of basic sciences. To formulate the theory and methodology of a non-forensic examination is the task of the future. The selection of specialists to conduct a non-forensic examination is another important issue. Experts must be selected out of highly qualified specialists from relevant sciences (experienced practicing specialists from state government bodies and professors of higher educational establishments).

Keywords: classification of examinations, non-forensic examination, procedural law, social character, environmental examination, legal examination.